

УДК: 347.939.1; 342.95(477); 346.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-78-1-100-106>

Устінова-Бойченко Ганна Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5821-3832>

Нестеренко Катерина Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0917-6881>

Барабаш Наталя Олександрівна,
кандидат історичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3873-7628>

ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

Статтю присвячено вивченню такого важливого примирного інституту, як врегулювання спору за участю судді в цивільному, адміністративному та господарському судочинстві. Зазначений інститут було запроваджено у 2017 році, тому він потребує наукового дослідження з метою підвищення ефективності процедурних аспектів застосування та реалізації примирної процедури під час вирішення спорів у цивільному, адміністративному та господарському судочинстві. Проаналізовано норми цивільного, адміністративного та господарського процесуального законодавства. Визначено й охарактеризовано підстави, порядок та основні ознаки інституту врегулювання спору за участю судді в кожному з видів судочинства. З'ясовано спільні риси й особливості здійснення зазначеної процедури в деяких видах судочинства. Запропоновано шляхи вдосконалення інституту врегулювання спору за участю судді для покращення його результативності та дієвості.

Ключові слова: врегулювання спору за участю судді; примирні процедури; спільні та закриті наради; адміністративне судочинство; цивільне судочинство; господарське судочинство.

Постановка проблеми. Належна судова система демократичної держави спрямована на створення передумов для швидкого та справедливого вирішення спорів. Судові інстанції повинні не тільки здійснювати правосуддя шляхом ухвалення судових рішень як результату вирішення спорів, але й мати додаткові процесуальні заходи врегулювання спору між сторонами процесуального правовідношення – позивачем і відповідачем. Внесенням змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, яке відбулося у 2017 році, було запроваджено новий процесуальний інститут – врегулювання спору за участю судді. Такі

види судочинства, як цивільне, господарське та адміністративне здійснюються відповідно до загальноправових принципів, мають спільні риси й характеризуються певними особливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з вивченням процедури врегулювання спору за участю судді, висвітлювалися в роботах багатьох науковців. Так, І. Бутирська однією з перших здійснила наукове дослідження нової примирної процедури в господарському судочинстві, провела порівняльний аналіз медіації та врегулювання спору за участю судді [1]; Н. Ментух розглянула врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві, визначила особливості проведення зазначеної процедури та статус учасників [2]; О. Муза вивчала процедуру врегулювання спору за участю судді в адміністративному судочинстві й запропонувала покращити деякі процесуальні аспекти [3] та ін.

Метою статті є дослідження нового процесуального інституту врегулювання спору за участю судді в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. За всю тривалу еволюцію примирні процедури застосовувалися в різні часи різними народами та в різний спосіб. Перші згадки про мирні методи врегулювання спорів з'являються в період первісного суспільства, у якому діють принципи природного добору та боротьби за виживання. Таким чином, першим, згаданим в історії, запозиченим людиною у природи способом вирішення спору стає силове протистояння, у якому виживає найсильніший. З цього приводу М. Ісаєв зауважує, що «стародавнє право було жорстоким, <...> проте це було право, що вводило елементи миру в *bella omnia contra omnes*, яким був мир первісного суспільства. Тепер людина була застрахована від можливості провести все життя в нескінченній війні з такими, як вона сама» [4, с. 3].

Процедуру досудового вирішення спорів за участю судді запозичено з Каліфорнії (США). У 1982 році було розроблено та впроваджено практичні рекомендації щодо тимчасового використання цього методу, а вже з 1989 року розпочато постійне та повноцінне застосування зазначеної процедури для врегулювання сімейних спорів. Часто процедуру врегулювання спору за участю судді та процедуру медіації ототожнюють, однак указані інститути мають суттєві відмінності, оскільки інститут врегулювання спору за участю судді є більш перспективним та дієвим. Суддя як координатор є особою з правничою освітою, юристом-практиком, який усвідомлює всі юридичні аспекти спору та наслідки будь-якої процесуальної дії, може роз'яснити сторонам перспективи розгляду справи в порядку судового провадження та через процедуру досудового врегулювання [2, с. 101–102].

Створення процедури примирення під час розгляду справи в судовій інстанції було запропоновано Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи REC (2001) 9, у якій визначено, що деякі альтернативні засоби, такі як процедура примирення, врегулювання спору шляхом посередництва та переговори, можуть використовуватися протягом судового провадження, можливо, за рекомендацією судді [5].

Україна довгий час формувала відповідну законодавчу базу для створення додаткової примирної процедури із залученням особливого суб'єкта, якому безперечно будуть довіряти сторони спірного правовідношення та який буде володіти не тільки юридичними знаннями, але й певним професійним досвідом. У господарському, цивільному та адміністративному судочинстві міститься процедура врегулювання спору за участю судді, яка передбачається відповідним процесуальним кодексом та має певні особливості згідно з характером та видом спірного правовідношення.

І. Бутирська, досліджуючи запровадження процедури врегулювання спору за участю судді в господарській процесі України, зазначила, що це, безумовно, є великим кроком уперед, оскільки дозволить зберегти договірні відносини між сторонами, зекономити час,

кошти на сплату судового збору та в цілому зменшити кількість конфліктів і протиріч, яких і так нині забагато в нашому суспільстві. Однак на підставі аналізу нормативно-правового регулювання інституту врегулювання спору за участю судді виявлено низку проблемних питань, що можуть стати на заваді ефективності функціонування цього альтернативного способу вирішення господарського спору [1, с. 82].

Що ж стосується вирішення спору за участю судді, то учасниками такої процедури є сторони в судовій справі та суддя. У цьому разі окрему увагу необхідно приділити саме судді як учаснику переговорів. Деякі адвокати, визначаючи перспективи впровадження інституту вирішення спору за участю судді на прикладі господарських справ, зазначають: «Убачається, що запропонована законодавцем можливість врегулювання спору за участю судді є більш виправданою моделлю вирішення господарського спору, ніж медіація. Оскільки процес врегулювання спору координує саме суддя, який є юристом за освітою, розуміє всі юридичні аспекти спору та припускає, як саме може закінчитися розгляд конкретної справи в порядку судового провадження, він може роз'яснити сторонам процесуальні перспективи справи, у тому числі й з посиланням на усталену судову практику в аналогічних спорах» [2, с. 102].

Глава 4 Цивільного процесуального кодексу України містить положення щодо врегулювання спору за участю судді. На відміну від укладання мирової угоди, зміст якої узгоджується самими сторонами, домовленість про врегулювання спору відбувається у формах спільних та (або) закритих нарад за участю судді, що керує процесом переговорів із досягнення згоди між сторонами [6].

Процедура врегулювання спору за участю судді має багато спільного з процедурою медіації. Головуючий суддя в судовому засіданні (у господарському судочинстві – суддя-доповідач, в адміністративному – суддя, який здійснював підготовку справи до розгляду) виконує роль посередника (медіатора). Його основною функцією під час проведення зазначеної процедури є допомога сторонам дійти згоди. Однак, якщо відповідно до правил медіації медіатор повинен утримуватися від висловлень щодо власного бачення врегулювання спору чи нав'язування сторонам своїх рішень щодо досягнення згоди, то суддю-посередника закон уповноважує правом пропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору [7, с. 379].

Норми господарсько-процесуального законодавства свідчать, що врегулювання спору за участю судді може бути проведено до початку розгляду справи по суті за згодою сторін. Обмеження щодо реалізації зазначеної процедури стосуються спорів про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; справ за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; у разі вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Процесуальним документом, що підтверджує намір та початок проведення процедури врегулювання спору за участю судді, є ухвала, якою одночасно зупиняється провадження у справі. У разі недосягнення бажаного результату сторони повторно скористатися можливістю проведення процедури врегулювання спору за участю судді вже не можуть. Процедура врегулювання спору проводиться суддею-доповідачем одноособово у формі спільних та (або) закритих нарад. Спільні наради відбуваються за участю всіх сторін, їх представників та судді. Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною зі сторін окремо. Головним завданням проведення процедури врегулювання спору за участю судді є досягнення сторонами врегулювання спору. За необхідності суддя може оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання. На першій спільній нараді суддя роз'яснює сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді, їх права та обов'язки.

Спільні наради проводяться з метою з'ясувати підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснити сторонам предмет доказування щодо категорії спору, який розглядається, запропонувати сторонам надати пропозиції стосовно шляхів мирного врегулювання спору та здійснити інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. Закриті наради мають важливе значення, оскільки вони дають змогу звернути увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах та запропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору. Законодавством устанавлюються правила поведінки судді, який не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, давати оцінку доказів у справі. Інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться, не здійснюється фіксування технічними засобами та забороняється робити фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис. Бажаним результатом проведення врегулювання спору за участю судді є вирішення спору між сторонами по суті, тобто це може бути примирення сторін та укладання мирової угоди, відмова позивача від позову або визнання позову відповідачем, що призводить до припинення провадження у справі. Якщо сторонами не досягнуто згоди, а також у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді, затягування врегулювання спору або надходження від сторони заяви про припинення врегулювання спору суд виносить відповідну ухвалу, після чого справа передається на розгляд іншому судді [8].

Господарське процесуальне законодавство закріплює додаткову можливість для сторін вирішити спір без ухвалення судового рішення. Така процедура є доступною фактично щодо кожної господарської справи та може бути проведена за взаємною згодою та волевиявленням сторін спірного правовідношення.

Крім того, Законом України «Про судовий збір» установлено, що в разі укладення мирової угоди, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем до початку розгляду справи по суті (що може бути результатом вирішення спору за участю судді) передбачається повернення частини сплаченого судового збору [9], що також може бути додатковим стимулом вирішувати спір до ухвалення судового рішення.

Кодексом адміністративного судочинства України визначено підстави, порядок та умови проведення врегулювання спору за участю судді, що фактично не відрізняються від процедури, передбаченої Господарським процесуальним кодексом України та Цивільним процесуальним кодексом України. Крім випадків неможливості проведення врегулювання спору за участю судді, спільною є підстава – вступ у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Також особливістю проведення процедури врегулювання спору за участю судді в адміністративному судочинстві є те, що учасником спірного правовідношення є посадова особа [10].

За своєю правовою природою процедура врегулювання спору поєднує процесуальний та процедурний характер, оскільки процесуальні кодекси передбачають зупинення перебігу провадження у справі, а також надають їй процесуальної форми. Наявність саме процесуальної форми не дає підстав віднести таку процедуру до різновиду медіації та назвати її класичним видом позасудового примирення сторін конфлікту. До того ж зазначене спрощує процедуру судового розгляду та вирішення правових спорів, має характер примирення, збільшує процесуальні можливості сторін для ефективного вирішення спорів. Водночас сторони у справі не можуть самостійно обрати посередника для участі у врегулюванні спору, а проведення врегулювання спору за участю судді не передбачає обов'язковості досягнення сторонами позитивного результату [3, с. 141].

Висновки. Загальними характерними рисами процедури врегулювання спору за участю судді в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві є такі: 1) процедура врегулювання спору можлива тільки в позовному провадженні, яке здійснюється в порядку цивільного, господарського чи адміністративного судочинства; 2) добровільність участі сторін у процедурі врегулювання спору за участю судді; 3) як посередник виступає відповідний суддя, якого призначено здійснювати правосуддя у спірному правовідношенні; 4) конфіденційність здійснення процедури; 5) врегулювання спору за участю судді проводиться до початку розгляду справи по суті; 6) процедура врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про її проведення; 7) закінчується процедура врегулювання спору за участю судді у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді; у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді; за ініціативою судді у разі затягування процедури врегулювання спору будь-якою зі сторін; у разі досягнення сторонами примирення та звернення до суду із заявою про примирення або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем.

Незважаючи на нормативне регулювання умов та порядку провадження процедури врегулювання спору за участю судді, вона потребує змін і вдосконалення для більшої ефективності. Реалізація зазначеної процедури можлива тільки під час розгляду справи в суді I інстанції, що позбавляє сторони можливості використати примирні засоби в разі перегляду справи. Внесення відповідних змін до процесуальних кодексів дозволить суддям вищих інстанцій уживати необхідних заходів для примирення сторін.

Варто переглянути строк проведення процедури врегулювання спору за участю судді, який потрібно збільшити для можливості проведення примирних процедур та надати можливість судді продовжувати строки примирних процедур у разі наявності позитивного результату спільних та закритих нарад.

Ще одним важливим аспектом, на який потрібно звернути увагу законодавця, є те, що для проведення примирної процедури судді повинні мати знання не тільки у сфері юриспруденції, а й у галузі практичної психології. Тому пропонуємо запровадити базову підготовку суддів для проведення процедури врегулювання спору за участю судді.

Список використаних джерел

1. Бутирська І. Врегулювання спору за участю судді: перспективи запровадження у господарський процес України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 79–83.
2. Ментух Н. Ф., Созанська Т. І. Врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 101–103.
3. Муза О. В. Процесуальні особливості врегулювання спору за участю судді в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 140–143.
4. Шершеневич Г. Ф. История кодификации гражданского права в России. Казань, 1898. 128 с.
5. Рекомендація REC (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно альтернатив судовому вирішенню спорів між адміністративними органами влади та приватними особами. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf (дата звернення: 02.02.2022).
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 09.02.2022).
7. Коссак В. М. Цивільне процесуальне право України : підручник / за заг. ред. В. М. Коссака. Харків : Право, 2020. 752 с.
8. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 03.10.2017 № 1798-XII. Дата оновлення: 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 09.02.2022).
9. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#top> (дата звернення: 09.02.2022).

10. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.06.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#top> (дата звернення: 08.02.2022).

References

1. Butyrskaya, I. (2017). Vrehuliuvannya sporu za uchastiu suddi: perspektyvy zaprovadzhennia u hospodarskyi protses Ukrainy [Dispute settlement with the participation of a judge: prospects for introduction into the economic process of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 12. S. 79–83 [in Ukrainian].
2. Mentukh, N. F., Sozanska, T. I. (2019). Vrehuliuvannya sporu za uchastiu suddi v hospodarskomu sudochynstvi. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 5. S. 101–103 [in Ukrainian].
3. Muza, O. V. (2020). Protseualni osoblyvosti vrehuliuvannya sporu za uchastiu suddi v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [Procedural features of dispute resolution with the participation of a judge in the administrative proceedings of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 6. S. 140–143 [in Ukrainian].
4. SHershenevich, G. F. (1898). Istoriya kodifikatsii grazhdanskogo prava v Rossii [History of civil law codification in Russia]. Kazan'. 128 s. [in Russian].
5. Rekomendatsiia REC (2001) 9 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam stosovno alternatyv sudovomu vyryshenniu sporiv mizh administratyvnymy orhanamy vlady ta pryvatnymy osobamy [Recommendation REC (2001) 9 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on alternatives to the settlement of disputes between administrative authorities and individuals]. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf (data zvernennia: 02.02.2022) [in Ukrainian].
6. Tsyvilnyi protseualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-4 [Civil Procedure Code of Ukraine]. Data onovlennia: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (data zvernennia: 09.02.2022) [in Ukrainian].
7. Kossak, V. M. (2020). Tsyvilne protseualne pravo Ukrainy : pidruchnyk [Civil procedural law of Ukraine : textbook] / za zah. red. V. M. Kossaka. Kharkiv : Pravo. 752 s. [in Ukrainian].
8. Hospodarskyi protseualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 03.10.2017 r. № 1798-12 [Commercial Procedural Code of Ukraine]. Data onovlennia: 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (data zvernennia: 09.02.2022) [in Ukrainian].
9. Pro sudovy zbir : Zakon Ukrainy vid 08.07.2011 r. № 3674-6 [On court fees : Law of Ukraine] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#top> (data zvernennia: 09.02.2022) [in Ukrainian].
10. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 06.06.2005 r. № 2747-4 [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. Data onovlennia: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#top> (data zvernennia: 08.02.2022) [in Ukrainian].

Ustinova-Boichenko Ganna,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5821-3832>

Nesterenko Kateryna,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0917-6881>

Barabash Natalia,

PhD in History, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3873-7628>

PROCEDURAL ASPECTS OF SETTLEMENT OF DISPUTES WITH THE PARTICIPATION OF A JUDGE

The article is devoted to the study of such an important conciliatory institution as the settlement of a dispute involving a judge in civil, administrative and commercial proceedings. This institute was introduced in 2017, so it needs research to improve the effectiveness of procedural aspects of the application and implementation of conciliation in litigation in disputes in civil, administrative and commercial litigation. The article analyzes the norms of civil, administrative and commercial procedural legislation, identifies and describes the grounds, procedure and characteristics of the institution of dispute resolution with the participation of a judge in each of the types of proceedings. The common features and peculiarities of the implementation of this procedure in some types of litigation have been clarified. Common features include the fact that the dispute settlement procedure is possible only in litigation, which is carried out in civil, commercial or administrative proceedings; voluntary expression of will of the parties; the presiding judge acts as a mediator;

confidentiality of the procedure; is conducted before the beginning of consideration of the case on the merits within a reasonable time; the procedure for settling a dispute with the participation of a judge ends in the presence of circumstances provided by the rules of procedural law. The article proposes to introduce this procedure during the review of the case in higher instances. It is also proposed to increase the term of dispute settlement with the participation of a judge for the possibility of conciliation proceedings and to allow the judge to extend the term of conciliation proceedings in case of a positive outcome of joint and closed meetings. Another important aspect to consider when improving the procedure is that in order to conduct a conciliation procedure, judges must have not only knowledge in the field of jurisprudence, but also knowledge in the field of practical psychology. Therefore, it was proposed to introduce basic training of judges for the dispute settlement procedure with the participation of a judge.

Key words: *dispute settlement with the participation of a judge; conciliation procedures; joint and closed meetings; administrative proceedings; civil proceeding; commercial proceedings.*

Надіслано до редколегії 12.02.2022
Рекомендовано до публікації 17.02.2022